

múltidéző

Tóth Sándor Munkácsy Nyíregyházán

A magyar közönség előtt ritkán adódik arra lehetőség, hogy Munkácsy Mihály világhírű festmény-trilógiája monumentális alkotásai (Krisztus Pilátus előtt, 1881; Golgota, 1884; Ecce Homo, 1896) közül egyet-egyet, vagy többet megtekintsén.

Az első Krisztus-képet a budapesti Múcsarnokban csodálhatta meg a magyar közönség 1882-ben. A Golgota budapesti bemutatójára 1884 őszén került sor. Az Ecce Homo 1896-ban, a milléneumi rendezvények keretében, a budapesti Belle-Vue mulató udvarán felállított pavilonban fogadta a Munkácsy rajongókat. Ezt követően, a külföldi tulajdonosok által birtokolt trilógia eredeti darabjai, évtizedekre eltűntek a magyar művészetkedvelők elől. Az Ecce Homo, Déri Frigyes honfitársunk jóvoltából, 1930-tól, a debreceni Déri Múzeumban folyamatosan tanulmányozható. A másik kettő, külföldi tulajdonosaik jóvoltából, csak kivételes alkalmakkor tekinthetők meg Magyarországon. Ilyenek voltak a XX. század utolsó évtizede, s a harmadik évezred első éve, amikor a három mű, Debrecenben, több éven keresztül együtt volt látható.

A három nagyméretű alkotás¹ mellett kettőről létezik egy-egy feleakkora méretű változat is, amelyet a húszas években replikának, reprimnek, ma redukciónak hív a művészeti szakma. Ezek a Krisztus Pilátus előtt (redukció, 1881, 218X324 cm.) és a Golgota (redukció, 1883, 216.5X337cm). Mindkettő Munkácsy alkotása. Egyes vélemények szerint, a szokásos gyakorlattól eltérően, ezek nem másolatok, hanem a művész előtanulmányainak összefoglalásai, amelyet maga számára készített. Ez derül ki Munkácsyné egyik leveléből: „(A legenda, hogy a tanítványok csinálták a két kissebítést, hamis. A kedves Miska Colpachon egyedül festette a két képet.) Mikor? Erről Munkácsyné nem szól. Mindenesetre a nagykép előtt, Colpachon, pihenésül, a maga elképzelt kitisztulásaként...”²

A Karl Sedelmayer tulajdonát képező két képet először az 1911-es római nemzetközi művészeti kiállítás magyar pavilonjában állították ki. Ezt követően a két kép visszakerült Párizsba, tulajdonosához. Az 1920-as évek első felében a két kép magyar érdeklődési körbe került s így nyílt arra lehetőség, hogy 1926-ban, az Ernst Múzeum kiállításán bemutatták a magyar közönségnek is. Vevője, azonban nem akadt.

A két képről a budapesti bemutatót követően a Nyugat című folyóirat művészeti szakírója, Elek Artúr: Munkácsy Krisztusképei címmel írt tanulmányt. A két művet

1. Krisztus Pilátus előtt: 417x636; Golgota: 460x712; Ecce Homo: 403x650cm.

2. Dr. Lázár Béla: Munkácsy Mihály 1844-1944, Emlékezések a művész születésének századik évfordulójára, Folio Könyvkiadó, 1944? 112-115., 128-131., 157-162. (A továbbiakban: Lázár, 1944.)

reprodukciónak tartotta s az eredetivel összehasonlítva sok hiányt említett meg. Erről így írt: „Ilyen két replika került most haza és látható az Ernst-múzeumban. Charles Sedelmeyer, Munkácsy ismert műkereskedője és barátja írja róla kiadott nagy illusztrációs könyvében, hogy a Krisztus Pilátus előtt-nek és a Kálváriá-nak ezeket a replikáit Munkácsy arra gondolva készítette, hogy az Amerikába származott eredetiket képviseljék Európában s talán a mester hazájában. Munkácsynak ez a titkos gondolata most valóra is bevált,, a két replika itthon van és hihetőleg itthon is marad. Kívánatos volna, és művészeti értéküknél fogva meg is érdemelnek, hogy így legyen.”³

Munkácsyné és Sedelmeyer állítása abban megegyezik, hogy a két képet Munkácsy készítette, az ő művészi alkotása.

Az 1926-os magyarországi kiállításokat Dr. Kállay Tamás nemzetgyűlési képviselő ügybuzgó művészet- és hazaszeretete tette lehetővé. A Szabolcs megyei Nagyhálszban született politikus, aki közéleti pályáját a Szabolcs megyei közigazgatásban kezdte, nem feledkezett el szülőföldjéről, s az ő közreműködése révén kerülhetett a két Munkácsy kép Nyíregyházára.

A Krisztus Pilátus előtt és a Golgota című Munkácsy-képek nyíregyházi kálváriája

1926. május 19-én, a helyi *Nyírvidék* című lap öles betűkkel adta hírül, hogy „Munkácsy Mihály »Krisztus Pilátus előtt« és a »Kálvárián« című festményeit Nyíregyházán bemutatják. A két világhírű festményt Kállay Tamás nemzetgyűlési képviselő szerezte vissza Magyarországnak. Ekkor még a »Golgota« a »Kálvárián« címet viselte. Az első híradásból kiderült, hogy azokat az Ernst Múzeumbeli kiállítás után országos bemutatóra viszik, s első állomásként Nyíregyházán tekintheti meg az érdeklődő közönség. A nagyhírű képek ünnepélyes bemutatásának napját 1926. május 23-án, pünkösdvasárnap délre tették. Nem volt lebecsülendő az a tény sem, hogy a kiállítás megnyitójára dr. Lázár Béla, Munkácsy egykori titkára, életrajzírója, az Ernst Múzeum igazgatója úgy vállalkozott, hogy a remekműveket több előadás keretében mutatja be.⁴

Az első híradás után a helyi lap naponta adott tudósítást a kiállítás előkészületeiről, méltatta Munkácsy művészi teljesítményét, bemutatva a festmények korábbi útját is. A pünkösd két napjára tervezett kiállítás megtekintésére, mások mellett, a tanulóifjúságot buzdította, akiknek a belépőjegy ára 5000 korona volt. A város, de a megye egésze életében hasonló képzőművészeti kiállításra, korábban nem került sor. A kultúrtörténeti szenzációként beharangozott eseményre felfokozott várakozással készültek az érdeklődők.⁵

A városháza nagytermében elhelyezett két monumentális kép bemutatójára a tervezett időpontban került sor. Dr. Lázár Béla megnyitó előadásában, Munkácsy művészi lelkületéről értekezett. A Krisztus-képek születésének körülményeit idézve, azt hangsúlyozta, hogy azok a művész belső énjéből sarjadtak. Példaként idézte a »Krisztus Pilátus előtt« című alkotás bemutatójához kapcsolódó, jellemző epizódot.

3. *Nyugat*, 1926. 9. sz.

4. *Nyírvidék*, 1926. máj. 19.

5. *Nyírvidék*, 1926. máj. 20., máj. 21., máj. 22.

Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt⁶

„Mikor Krisztus Pilátus előtt-jét bemutatta, a teremben megjelent Renan, a Jézus élete szerzője és elragadtatva felkiáltott:

– Mester, megfestetted az én Jézusomat.

Munkácsy csodálkozva nézett rá. Mikor a felesége bemutatta, akkor is még azt kérdezte:

– Renan? Ki ez a Renan?

Nem, ő a maga lelke Krisztusát festette, nem olvasmányokból alakította, de átélte és belső küzdelmeiből állt az elő.”

Ehhez az epizóddhoz újabbak társultak a nyíregyházi bemutató során. Erről Lázár Béla így írt a Munkácsyról szóló visszaemlékezéseiben:

„Két epizód megmaradt emlékezetemben. Egyik előadásom alatt két idősebb hölgy felzokogott. Kiderült, hogy mindkettő Reök-leány, a mester rokonai, akiket haláláig támogatott is. Sokat tanultam tőlük a mester ifjúságáról.

A másik emlékem, mikor a katolikus plébános úr azzal a kérdéssel fordult hozzám:

– Mondja, öcsém, miért nem katolikus-kép ez? Bevallom, nem tudtam rá felelni. A plébános úr felvilágosított.

– Mert nincs az Úr Jézuson nimbusz. Ezzel emberré teszi meg Isten fiát. Most értettem meg, miért gondolta Renan, hogy az ő Jézusát festette meg Munkácsy. Renan Krisztus emberi voltát emelte ki és ezt vélte feltalálni Munkácsy festményén. Pedig abban az isteni lüktet.

Másnap az evangélikus pap jött a terembe. Attól azután én kérdeztem meg, tudja-e, hogy ez a kép nem katolikus? A tiszteletes úr nem tudta. Mikor elmondtam a plébános úr megállapítását, felkiáltott nagy örömmel:

6. <http://tem---aranyecset.blogspot.com/>

– Igaza van, a képet megvétetem az eklézsiámmal. De vajjon felfér-e az oltárra? Kipróbáltuk. Felfért. A tiszteletes úr gyönyörű beszédet mondott róla és már egészen biztosra vettük, hogy Nyíregyháza híres lesz arról, hogy Munkácsy-képet őriznek templomában. Sajnos, a szavazásnál kitűnt, hogy egy szavazattal kevesebb a Munkácsy-barát. A kép így visszajött Pestre.”⁷

A nyíregyházi kiállítást eredetileg a két pütkösdi napra tervezték. Annak ellenére, hogy a kiállítást igen „sűrűn látogatták” nem voltak meglepődve a képek jelentőségéhez mért érdeklődéssel. Ennek okát az ünnepnap elfoglaltságokban találták meg. Ezért a kiállítás rendezői további kettő nappal meghosszabbították azt. Akciót indítottak annak érdekében, hogy a tanulóifjúság szervezett módon, minél nagyobb számban, tekintse meg a világhírű festményeket. Dr. Lázár Béla minden helyi iskola igazgatóját levélben kérte fel, hogy ne hagyják ki azt a művészi élményt, amelyet Munkácsy Krisztus- képei nyújtanak művészi és erkölcsi értelemben egyaránt.⁸ Az Ernst Múzeum igazgatója, aki egy évig Párizsban Munkácsynak titkára volt, a kiállítás megnyitása után is minden nap tartott egy-egy előadást. Három előadásában a Krisztus-képek lélektani mélységeit ecsetelte, mindig más-más szempont alapján. A szerdai, utolsó előadásában a „formális és műszépségekről” értekezett.⁹

Nem volt hiábavaló a szervezők erőfeszítése. A Nyírvidék tudósítója már arról számolhatott be, hogy »Két hatalmas műalkotás vetíti fényét Nyíregyháza városára, mióta Munkácsy „Kálvária”-ja és „Krisztus Pilátus előtt” c. monumentális alkotása a városháza nagytermében a közönség zarándoklásának tárgya. A díszteremben a Beczúr-képek sem tettek olyan mély hatást a szemlélőkre, mint ez a két gigászi alkotás, amely Krisztus tragédiájának nagyszerűségével, néma áhítattal való szemlélődésre készíti a képek látogatóját.«¹⁰

A kiállítás az áhítaton túlmutató hatást is kiváltott a város közönségéből. Erről a helyi újság szenzációs hírként számolt be. „Mint érdekes szenzációt közöljük, hogy komoly tárgyalások indultak meg a város és a kép tulajdonosa közt, a két Munkácsy-kép megvásárlása céljából.

– Ha tényleg komoly alapja van ennek a tárgyalásnak, s ha létrejönne ez a vétel, úgy a város két olyan műkincs birtokába jutna, amelyek Nyíregyházát egy csapásra magasan kiemelnék a többi vidéki városok sorából, mert ezzel a gesztussal Nyíregyháza olyan irányt és tempót diktálna a többi vidéki városnak, ami a közigazgatási élet eddig megszokott szürkeségében új szint, új hangot jelent s jelenti egyúttal a városok feladatának új szempontból való értékelését: a magyar művészet, a magyar műtörténelmi alkotások komoly megbecsülését.”¹¹

A bemutatót követő napokban, hetekben az ág. h. ev. egyházközség vezetőiben, tagjaiban olyan gondolat fogant meg, hogy a Kálvária (Golgota) című Munkácsy-képet megvásárolják az evangélikus templom részére. Már a képek elszállítását követően, 1926. június 19-én, az egyházközség tanácsa, vezető testülete napirendjén szerepelt a kép megvásárlásának ügye. Szohor Pál a pénzügyi és gazdasági bizottság nevében tett javaslatot az egyháztanácsnak, „... hogy határozza el elvben a képviselőtestület Munkácsy Mihály »Kálvárián« című festményének megvásárlását.” Geduly Henrik püspökhelyettes, dr. Bencs Kálmán polgármester, az egyházközség felügye-

7. Lázár, 1944.

8. *Nyírvidék*, 1926. máj. 26.

9. Uo.

10. *Nyírvidék*, 1926. máj. 27.

11. *Nyírvidék* 1926. máj. 26.

lője, Paulik János igazgató lelkész a kép megvásárlása melletti érveiket fejtették ki. A vásárlással olyan kincsre kívántak szert tenni, amely páratlan a maga nemében, s hitükért áldozatra képes emberekhez méltó. Tudatában voltak annak is, hogyha megvalósul a szándék, akkor Nyíregyházát olyan dicsőséghez juttatják, olyan zárandokhelyé teszik, amely anyagi haszonnal is jár. Szohor Pál, az egyház pénzügyi bizottságának elnöke a bizottság véleményét tolmácsolta, amely szerint a vételárat az egyház hívei közötti gyűjtés útján biztosítsák. A hiányzó összeget pedig a rendes egyházi költségvetésben tervezzék be. Az egyháztanács tagjai végül 22:2 arányban foglaltak állást a kép megvásárlása mellett.¹²

Munkácsy Mihály: Golgota¹³

Másnap, június 20-án ülésezett az egyházközség száztagú képviselőtestülete. A sok napirend között tárgyalták az egyháztanács javaslatát is, a „Kálvárián” című kép megvásárlásáról. A képviselőtestület vitájában végül az a felelősségteljes vélemény fogalmazódott meg, hogy az egyházközség pénztára nem képes a vételárat folyósítani. A névszerinti szavazáson a képviselőtestület tagjai közül 55-en a javaslat ellen, 37-en pedig mellette szavaztak. A jegyzőkönyv tanúsága szerint az egyházközség parlamentje gazdasági okokból nem kívánta megvásárolni a képet.¹⁴

A szándék komolyságát jelezte, hogy 1926. május 29-én, szombaton, már a kiállítását követően a Kálváriát el is helyezték a templom oltára mögé, és a másnapi, „a vasárnapi istentiszteleteken a Golgotha szenvedő és megdicsőülő istenembere

12. Egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1921. év augusztus 27-től 1931. március 19-ig. 97/1926. sz. jkv. 434. o. (A továbbiakban: testületi jegyzőkönyvek)

13. <http://tem---aranyecset.blogspot.com/>

14. Testületi jegyzőkönyvek, 437. o.

felé zeng a hívók zsoldára és Munkácsy képének végtelen távlatából meríti gondolatkinccseit a prédikáló pap.”¹⁵

A Krisztus-képek érzelmi hatása alatt, az evangélikusok szándékán felbuzdulva, azonnal elkezdődött a városban egy másik olyan kezdeményezés, hogy a „Kálvária” kép mellé a város polgárai vásárolják meg a másikat, a „Krisztus Pilátus előtt”-öt is. Hivatkoztak a két év előtti centenáriumi fejlesztési elgondolásokra. Példának hozták fel Debrecen művészetpártoló tevékenységét, képtárait. Az évek óta napirenden lévő Városi Múzeum létrehozásához kiváló alkalom lenne a meglévő Benczúr-képek, relikviák mellé megvásárolni a Munkácsy-képet s az azonnal megnyitható lenne. Ilyen és más hasonló emelkedett érvek ellenére sem valósultak meg a nemes szándékok.¹⁶ A két Munkácsy-kép, két hét itt tartózkodás után, elhagyta a várost. Lázár Béla sarkos visszaemlékezése mögött, melyet fent idéztünk, nem egy szavazaton múltott a szándék valóra válása. Az evangélikus egyház képviselőtestületi ülésén 37-en támogatták a kép megvásárlását. Nem ismerve a vételárra vonatkozó adatokat, annak ellenére kijelenthető, a nagybecsű képek értéke meghaladta Nyíregyháza polgárainak anyagi lehetőségeit. Egy-egy köztéri alkotás (Bessenyei-, Kossuth-, Benczúr szobrai) is évekre, évtizedekre nyúló erőforrásgyűjtést igényeltek. Az éppen napirenden lévő művészeti alkotás, a Hősök szobra is komoly erőfeszítéseket igényelt a várostól és megyétől egyaránt.

Mindenesetre Nyíregyháza városa nagy lehetőséget szalasztott el, amikor nem volt bátorsága olyan anyagi terheket felvállalni, amelyek pillanatnyilag meghaladták anyagi erejét. A két világhíres Munkácsy-kép biztos idegenforgalmi vonzópont lett volna, lenne a megyeszékhelyen.

Ma mindkét kép a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona. A Krisztus Pilátus előtt Charles Sedelmayertől Wertheimer Adolf műgyűjtő tulajdonába került. Tőle a Fővárosi Képtár 1939-ben vásárolta meg. A Golgotát Teplánszky Lajos vásárolta meg s tőle került az országos közgyűjteménybe.¹⁷

15. *Nyírvidék*, 1926. máj. 27.

16. Uo.

17. Munkácsy a nagyvilágban. Budapest, 2005. 231. o.